

І.В.ПЕНДЗЕЙ*

О.Ю.КАРПЕНКО ТА РАДЯНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ЗУНР

З'ясовуються основні відмінності між поглядами історика О.Ю.Карпенка, висловлюваними ним у своїх працях, і тиражованими офіційною радянською історіографією 1950–1960-х рр. кліше, пов'язаними з трактуванням характеру революційного руху на Східній Галичині в листопаді 1918 р. та створенням Західноукраїнської Народної Республіки.

Ключові слова: Карпенко, національно-демократична революція, Західноукраїнська Народна Республіка, радянська історіографія, «путч».

В умовах сталінського тоталітаризму, жорсткого ідеологічного контролю з боку комуністичної партії національна проблематика державотворчого змісту перебувала фактично під забороною. Це повністю стосувалося Української революції 1917–1921 рр. і, зокрема, визвольних змагань галичан. У радянській історіографії пізнього сталінізму Листопадовий зрив 1918 р. на східногалицьких землях замовчувався, зображався як несуттєва сторінка минулого, що не заслуговує на увагу, або ж трактувався як «контрреволюційний путч, змова українських буржуазних націоналістів»¹. Звичною була ганебна практика, насаджена ще у сумнозвісні 1930-ті рр., навішування ідеологічних ярликів, гоніння проти тих, хто висловлювався не в унісон партійним настановам і рішенням, мислив категоріями не більшовицького, а національно-демократичного змісту.

Єдиним, хто в умовах «хрущовської відлиги» насмівився висловитися всупереч звичним ідеологемам стосовно Західноукраїнської Народної Республіки, став молодий тоді дослідник, старший науковий співробітник львівського Інституту суспільних наук АН УРСР, кандидат історичних наук Олександр Юхимович Карпенко (1921–2013 рр.). У 1956 р., на одній з історичних конференцій, що проходила у Львові, він заявив (тут і нижче курсив наш – І.П.): «В результаті героїчної боротьби трудящих мас Західної України, як і всієї Австро-Угорщини, була повалена монархічна влада Габсбургів, в Західній Україні ліквідовано іноземне поневолення, завершена в основному *народна*,

* Пендзей Іван Васильович – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника (Івано-Франківськ)
E-mail: pendzey.ivan@gmail.com

¹ Див., напр.: История Украины. – Ч.1/2. – К., 1949; *Купрянець Й.* Дрогобицьке повстання // Радянський Львів. – 1949. – №8; *Богодист І.* Боротьба трудящих Галичини за радянську владу в 1918–1920 рр. – Л., 1952; *Йова П.* Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з радянською Україною. – Л., 1954; *Осочинський В.К.* Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. – Л., 1954; *Компанієць І.І.* Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатті під впливом ідей Великого Жовтня (1917–1920 рр.). – К., 1957; *Його ж.* Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900–1919 рр.). – К., 1960 та ін.

національно-демократична революція»². Таку оцінку листопадових подій на Східній Галичині, попри те, що сформульовано її в контексті «всеперемагаючого впливу Великого Жовтня», тобто згідно з прийнятими в тодішній історіографії теоретико-ідеологічними підходами, учасники заходу не сприйняли й засудили як «буржуазно-націоналістичну»³. Нове концептуальне бачення подій листопада 1918 р. на західноукраїнських землях було «рішуче відкинуто»⁴.

Наступного року у доволі великій статті дослідник зробив спробу відстояти та розвинути свої погляди: проаналізувати історичні передумови, висвітлити характер, рушійні сили й хід революції, дати аргументовану відповідь, чому здобуття українцями влади у Львові 1 листопада 1918 р. і в наступні дні по всій Східній Галичині в умовах вже практично неіснуючої Австро-Угорської імперії – це не «путч контрреволюції», а «народна революція»⁵.

Ця стаття, як і виступ О.Ю.Карпенка на науковій конференції істориків у Львові, актуалізували проблематику ЗУНР, стали предметом прискіпливої уваги фахівців, викликали підвищений інтерес компартійних органів, стурбованих новаторською постановкою проблеми. У результаті працю очікувано розцінили як «рецидив українського буржуазного націоналізму»⁶. Саме після її публікації розпочалася кампанія цькування автора, яка загалом тривала два десятиліття⁷.

Концепцію східногалицького революційного руху, висловлену О.Ю.Карпенком у виступі на конференції істориків у Львові 1956 р. та у статті 1957 р., оперативно піддали нищівній критиці І.І.Компанієць і В.А.Судаков. Так, перший наголошував: «Немає ніяких підстав вважати, як це останнім часом намагалися довести окремі дослідники (мався на увазі саме О.Ю.Карпенко – *І.П.*), що в Галичині у листопаді 1918 р. відбулася якась “національно-демократична революція” (недоречно навіть вживати цей термін щодо Галичини)»⁸. Другий характеризував погляди О.Ю.Карпенка як «переспів викритої у свій

² Карпенко О.Ю. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні в 1918–1923 рр. // Наукова конференція істориків: Тези доповідей і співдоповідей. – Л., 1956. – С.3–4.

³ Карпенко О.Ю. Утворення Західно-Української Народної Республіки – вікопомний чин українського народу // Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західно-Української Народної Республіки, 1–3 листопада 1993 р.: Матеріали. – Івано-Франківськ, 1993. – С.7.

⁴ Карпенко О.Ю. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях // Український історичний журнал. – 1993. – №1. – С.26.

⁵ Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р. // З історії західноукраїнських земель / Відп. ред. І.П.Крип'якевич. – Вип.1. – К., 1957. – С.59–90.

⁶ Карпенко О.Ю. Утворення Західно-Української Народної Республіки – вікопомний чин українського народу. – С.7.

⁷ Кононенко В. Історик, педагог, громадянин (слово про Олександра Карпенка) // Галичина. – 2001. – №5/6. – С.9–10; Сливка Ю. Львівський період науково-педагогічної діяльності Олександра Карпенка (1949–1978 рр.) // Там само. – С.11–20; Кобута С., Мицан К. Життя, присвячене служінню науці: до 80-ліття професора О.Ю.Карпенка // Там само. – С.21–34; Великий В., Жерноклев О., Волосянко Л. Олександр Юхимович Карпенко: івано-франківський період життя і творчості // Там само. – С.35–42; Бадяк В. Олександр Карпенко очима студента і науковця // Там само. – С.43–50; Кобута С. Науковець і партійно-ідеологічна система: документи і матеріали // Там само. – С.51–72 та ін.

⁸ Компанієць І.І. Вплив ідей Великого Жовтня на розвиток визвольного руху в Галичині, Буковині і Закарпатській Україні (1917–1918 рр.) // З історії боротьби за встановлення радянської влади на Україні. – К., 1957. – С.241.

час трактовки», що її, мовляв, проповідують «буржуазно-націоналістичні історики»⁹.

Особливо неприйнятним для традиційно мислячих представників тодішньої історіографії та партійного керівництва було те, що руйнівного удару по більшовицькій інтерпретації революційного руху на східногалицьких землях у листопаді 1918 р. завдала людина свого кола – член партії, фронтовик, удостоєний багатьох державних нагород, котрий насмілювався думати по-іншому, ніж було санкціоновано. Адже ніхто не мав права сумніватися в тому, що «революційно-визвольна боротьба трудящих Східної Галичини» велася під «вирішальним впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції», «наперекір українським буржуазно-націоналістичним партіям», мала характер «боротьби за радянську владу», за реалізацію гасел: «Владу – радам робітників і селян!», «Фабрики – робітникам!», «Землю – селянам!». Що вона розгорталась у «тісному зв'язку з революційним рухом трудящих України в цілому, радянської Росії», за «возз'єднання з радянською Україною» тощо¹⁰. Усе, що не вкладалось у цю ідеологічну схему, кваліфікувалось як «контрреволюція» (у тому числі, наприклад, події на Наддніпрянщині, пов'язані з боротьбою за соборність українських земель часів гетьманату або Директорії)¹¹.

Думати й говорити по-іншому означало суперечити «лінії партії», відображених в її тогочасних документах¹², де пріоритет Кремля визнавався вирішальним фактором української історії від самого «возз'єднання», рішуче заперечувався спрямований на Захід самостійний геополітичний український інтерес. Габсбурзька «тюрма народів» протиставлялася месіанській ролі Росії; визвольний, революційний рух західноукраїнців новітньої доби підпорядковувався боротьбі «братів на сході», фактично комуністичній диктатурі. Пріоритет східної традиції в українській історії ототожнювався з відомим ленінським «при єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна можлива, без такої єдності про неї не може бути й мови»¹³. Тобто реалізація «віковичних прагнень західноукраїнських трудящих до возз'єднання», об'єднання всіх етнічних земель була можливою лише у складі УРСР, «під зорею радянської влади». Крім того, розвінчання на XX з'їзді КПРС (1956 р.) культу особи Й.В.Сталіна не означало послаблення боротьби проти «буржуазного націоналізму».

⁹ Судаков В.А. Борьба за советскую власть на Западной Украине (1918–1919 гг.) // Доповіді та повідомлення Львівського державного університету. – Вип. 7. – Ч. 2. – Л., 1957. – С. 20.

¹⁰ Компанієць І. Правдиво висвітлювати історію революційного руху на західноукраїнських землях // Радянська Україна. – 1958. – 10 вересня.

¹¹ Див., напр.: Герасименко М.П., Кравець М.М., Ковальчак Г.І. До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р. // Український історичний журнал. – 1959. – № 3. – С. 88–89, 93–94.

¹² Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654–1954 рр.): Схвалені Центральним комітетом Комуністичної партії Радянського Союзу. – К., 1954; До сорокаріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції (1917–1957 рр.): Тези відділу пропаганди і агітації ЦК КПРС і Інституту марксизму-ленізму при ЦК КПРС. – К., 1957; Про святкування 40-річчя Української Радянської Соціалістичної Республіки: Постанова ЦК КП України. – К., 1957; Сорокаріччя утворення Комуністичної партії України (1918–1958 рр.): Тези відділу пропаганди і агітації ЦК КП України та Інституту історії партії ЦК КП України – філіалу Інституту марксизму-ленізму при ЦК КПРС. – К., 1958.

¹³ Ленін В.І. Критичні замітки з національного питання // Його ж. Повне зібрання творів. – Т. 24. – К., 1972. – С. 125.

«Контрреволюційну політику українських буржуазних націоналістів» було вкотре «викрито» в доповіді М.С.Хрущова «Десятиріччя возз'єднання українського народу в єдиній Українській радянській державі», виголошеній 1949 р. на 6-й ювілейній сесії Верховної Ради УРСР¹⁴.

На такій, здавалося б, непохитній ідеологічній основі партійно мислячі історики ополчилися проти О.Ю.Карпенка, розгорнули проти нього кампанію звинувачень у «глибоких» і «неприйнятних помилках», «хибних підходах», що їх автор, мовляв, припустився при висвітленні революційного руху на Східній Галичині в листопаді 1918 р.

Які ж конкретно твердження, висновки й оцінки, що містилися у статті О.Ю.Карпенка, викликали справжню бурю серед «правильних» істориків і їхніх ідейних кураторів? Водночас, щоб не виглядати упереджено, поставимо й ряд «незручних» питань, зокрема якими методами та прийомами теоретичного аналізу користувався О.Ю.Карпенко, і чи в усьому мав рацію стосовно подій Листопадового чину 1918 р.?

«31 жовтня, – писав О.Ю.Карпенко, – у Львів прийшла звістка про те, що з 1 листопада 1918 р. Східна Галичина віддається австрійськими властями на поталу польським панам, які до цього часу протягом століть жорстоко експлуатували трудящих. Ця звістка була іскрою, яка викликала пожежу народної революції в Західній Україні. Заклик до збройного захоплення влади і ліквідації австро-німецько-польського панування подав Центральний військовий комітет – нелегальна організація з представників військових частин, військової поліції, робітників і студентів. [...] Як і передбачалося планом, 1 листопада 1918 р. о четвертій годині ранку у Львові почалося збройне повстання. [...] Звістка про повстання у Львові блискавкою облетіла міста і села Східної Галичини. Натхненні перемогою цього повстання робітники й селяни разом із солдатами активно виступили проти монархічної влади і польського панства. Десятки тисяч людей із зброєю в руках піднялися за соціальне і національне визволення»¹⁵.

Відстоюючи свої погляди на східногалицький революційний процес листопада 1918 р., О.Ю.Карпенко наголошував:

«Революція в Східній Галичині була народною, буржуазно-демократичною, бо в ній розв'язувалися завдання демократичних перетворень – повалення монархічної влади і ліквідація залишків феодалізму, встановлення буржуазної демократичної республіки і завоювання основних демократичних свобод: 8-годинного робочого дня конфіскації поміщицької, цісарської, монастирської і земель великих власників, особистих свобод для всього народу та ін. Ця революція була народною й тому, що рушійними силами її виступили робітники і селяни»¹⁶.

¹⁴ Хрущов М.С. Десятиріччя возз'єднання українського народу в єдиній українській радянській державі: Доповідь на шостій ювілейній сесії Верховної Ради Української РСР. – К., 1949.

¹⁵ Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р. – С.76–77, 80.

¹⁶ Там само. – С.82.

Не менш радикально звучало й інше авторове висловлювання: «Так, це справді було загальнонаціональне повстання»¹⁷, яке відображало «національно-демократичний» характер подій.

Для радянської історіографії такий виклад та оцінка листопада 1918 р. на Східній Галичині були категорично неприйнятними. Підкреслення активної участі в революції «народних мас» суперечило догмі, згідно з якою Листопадовий зрив – плід зусиль «української буржуазії, досягнутий у супереч народним масам, які боролись за встановлення радянської влади», звичайний «путч» українців-офіцерів австрійської армії тощо. Якщо визнати, що ці події – народна, буржуазно-демократична, національно-демократична революція, як стверджував О.Ю.Карпенко, то виникало безліч запитань, які породжували сумніви, кидали тінь не тільки на тогочасне тлумачення їх у радянській історіографії, але й на саму теорію марксизму-ленінізму. Так, могло виникнути небажане питання: якщо взяття влади у Львові й інших східногалицьких містах і селах – це «народна революція», у котрій «десятки тисяч людей із зброєю в руках піднялися за соціальне і національне визволення», то що являли собою події в Петрограді у жовтні 1917 р. – «путч», «переворот»? Адже достеменно відомо, що тоді виступила незначна кількість солдатів і матросів (робітників і селян у військовій формі). Якщо буржуазно-демократична революція – «народна», то вчинена більшовиками «пролетарська, соціалістична революція» з тих самих причин не може характеризуватися «народною» – владу в ній фактично захопила створена лєнінцями більшовицька партія, яка діяла від імені та в інтересах «пролетаріату», але далеко не всього народу. Вона, протиставляючи себе іншим класам і соціальним групам, виступила як антинародна сила, що руйнує основні цивілізаційні цінності. Виходило, що не російські більшовики, а східногалицька «буржуазія» виражала істинні інтереси народу й саме тому вона, а не більшовицька партія, заслуговувала на визнання та схвалення?! Із перспективою такої «переоцінки цінностей» партійно-науковий офіціоз змиритися не міг.

Не дивно, що діаметрально протилежне карпенківському бачення характеру революційного руху на східногалицьких землях ідейно заангажованих істориків обумовлювалося аж ніяк не невивченістю проблеми, а ідейною зашореністю, котра якнайкраще проявилася в рецензії на статтю О.Ю.Карпенка директора Львівського філіалу Центрального музею імені В.І.Лєніна, колишнього члена КПЗУ Б.К.Дудикевича й заввідділу науки та культури Львівського обкому КПУ В.Ю.Маланчука. Її автори – чільні представники комуністичного фундаменталізму – виступили непримиреними критиками відмінного від офіційного бачення характеру революційного руху. Крім хиб у методології О.Ю.Карпенко, на їхню думку, допустив наукову недобросовісність – схематизм, «підгонку» фактичних матеріалів, їх «препарування» відповідним чином; «невірні підходи», що проявилось «у надмірному прив'язуванні східногалицьких подій до національно-визвольних рухів трудящих інших частин Австро-Угорщини», у прагненні показати, що збройне повстання 1918 р.

¹⁷ Там само. – С.84.

було «загальнонаціональним», яке «переросло в буржуазно-демократичну, національно-демократичну революцію», а створення ЗУНР стало «революційним актом», котрий мав «прогресивне значення». «Невірні підходи» проявились і у ствердженні закономірності постанови «національної держави», «ідеалізації націоналістичних елементів і національних рухів», у висуненні «в ролі революційного борця Д.Вітовського – військового міністра ЗУНР» тощо¹⁸.

Ще одну порцію критики «хибних поглядів» О.Ю.Карпенка, його «неправильних висновків», і водночас взірць партійного трактування проблеми було видано з «творчої лабораторії» не менш одіозного «метра» тодішньої історіографії І.І.Компанійця за півроку після попереднього антикарпенківського допису. Автор закидав О.Ю.Карпенкові «недоречну спробу довести», нібито 1918 р. «народні маси» Східної Галичини виступили за створення окремої «буржуазної держави, так званої “Західноукраїнської народної республіки” (ЗУНР), а не боролись за возз’єднання з своїми братами, які ще у грудні 1917 р. створили Українську радянську державу»; що він «змішує до купи революційний рух трудящих і контрреволюційний рух буржуазії»; «путч буржуазії» видає за революцію й т.ін. У висновках стверджувалося, «що погляди тов. Карпенка, побудовані на перекинуттях документів і матеріалів, не мають нічого спільного з марксистсько-ленінським висвітленням історії революційного руху в західноукраїнських землях у період розпаду Австро-Угорської імперії»¹⁹.

І все це при тому, що свої новаторські положення О.Ю.Карпенко ретельно обґрунтовував саме марксистсько-ленінською теоретичною спадщиною. Цитування творів «вождя світового пролетаріату» й відповідної літератури відіграє помітну роль в його статті. За нашими підрахунками, автор зробив 17 посилань на В.І.Леніна (79 рядків тексту, тобто понад 2,5 стор.), 1 – на К.Маркса й Ф.Енгельса, 33 рядки становлять цитати з видань КПЗУ, 23 – з інших комуністичних публікацій. Загалом цитування займає більше 4 із 30 сторінок студії. Притаманний радянській історіографії цитатно-ілюстративний спосіб викладення матеріалу було використано не тільки для зовнішнього оформлення статті, але й для підтвердження власних сміливих гіпотез, ґрунтованих на прихованих від загалу у спецховищах і вперше введених до наукового обігу «націоналістичних джерелах». А вони якраз свідчили проти москвофільської та проімперської теорій трактування минулого, за якими Україна й українська держава самостійно можуть існувати, мовляв, тільки тимчасово. Прийнята тоді ленінсько-сталінська методологія наукового пошуку дістала яскраве вираження у визнанні «класової боротьби» рушійною силою історичного процесу, трактуванні його як закономірного й неминучого «наближення до комунізму», а це спонукало не обмежувати розвиток революційних подій на Східній Галичині «народною революцією», визнати перспективу її «переростання» у соціалістичну, що відбивало сформульовану ще В.І.Леніним ідею «перманентної революції».

¹⁸ Дудикевич Б., Маланчук В. За об’єктивне висвітлення історичного процесу в Західній Україні // Вільна Україна. – 1958. – 9 березня.

¹⁹ Компанієць І. Правдиво висвітлювати історію революційного руху на західноукраїнських землях.

Крайній негативізм, несприйняття висловленого О.Ю.Карпенком трактування важливих явищ революційного руху на східногалицьких землях у листопаді 1918 р., глибока ненависть до Західноукраїнської Народної Республіки – примітні ознаки брошури В.Ю.Маланчука. Її автор удався до грубих, злобних випадів, які не мали аналогів у практиці компартійно-ідеологічної боротьби проти «українського буржуазного націоналізму» після сумнозвісних 1930-х рр. (наприклад: «ЗУНР – цей викидень західноукраїнської буржуазії», засіб «обману народу, насильства над ним» та ін.)²⁰.

Основною ж, із претензією на науковість, публікацією, яка покликана була спростувати бачення О.Ю.Карпенком питань революційного руху осені 1918 р., стала стаття львів'ян М.П.Герасименка, М.М.Кравця²¹, Г.І.Ковальчака, що побачила світ на шпальтах головного історичного часопису УРСР²². Її автори, котрі працювали разом із О.Ю.Карпенком в академічному Інституті суспільних наук, скористалися певною непослідовністю характеристики ним окремих аспектів революційного руху на східногалицьких землях, яка виражалася, наприклад, у твердженнях, що «провідною силою революції був пролетаріат», її очолила «національна буржуазія і її військовий комітет»²³, несумісних із ленінською теорією буржуазно-демократичної революції. Виникало закономірне запитання: хто ж усе-таки очолив – «буржуазія» чи «пролетаріат»? Та чи могли «суспільно-класові антагоністи» у принципі діяти спільно, бодай на окремому етапі революції? Автори піддали осуду спробу по-новому вирішувати головні питання «революції і контрреволюції в Галичині»:

«Правильно висвітлюючи процес наростання революційних виступів робітників і селян за своє соціальне і національне визволення восени 1918 р. О.Ю.Карпенко неправильно визначає момент організованого збройного виступу української буржуазії за захоплення влади як всенародну революцію»²⁴.

Називаючи його думки «хибними», М.П.Герасименко, М.М.Кравець, Г.І.Ковальчак стверджували, що О.Ю.Карпенко «недоречно» говорить «про керівну роль робітничого класу у виступах на початку листопада 1918 р. у Східній Галичині»; «неправильно твердить, що лише внаслідок перевороту була проголошена західноукраїнська держава»; «невірно також твердження О.Ю.Карпенка, начебто саме в результаті перевороту на початку листопада 1918 р. у Східній Галичині була повалена влада австро-угорського монарха»²⁵.

²⁰ Маланчук В. Історія однієї зради. – Л., 1958.

²¹ У цьому випадку М.М.Кравець виступив у таборі критиків О.Ю.Карпенка, однак у матеріалах антикарпенківської кампанії фігурував як один із його прихильників і сам зазнав критики.

²² Герасименко М.П., Кравець М.М., Ковальчак Г.І. До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р. – С.86–94. Див. також: Сливка Ю. Львівський період науково-педагогічної діяльності Олександра Карпенка (1949–1978 рр.) // Галичина: Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис: На пошану професора Олександра Карпенка. – Вип.5/6. – Л., 2001. – С.19.

²³ Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р. – С.76–78, 83, 86–87.

²⁴ Герасименко М.П., Кравець М.М., Ковальчак Г.І. До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р. – С.94.

²⁵ Там само. – С.92–93.

Усе це були, як нам видається, не просто безпідставні звинувачення з боку опонентів О.Ю.Карпенка, свідчення заідеологізованості радянської історіографії ЗУНР, як кваліфікував це сам дослідник, а реальні, принципово важливі проблеми революції. Спростовуючи твердження автора про те, що її «провідною силою» був «пролетаріат», критики наголошували: «В дійсності керівна роль у цих виступах цілком належала українській буржуазії»²⁶, і наводили такі аргументи:

«Після прийняття рішення про виступ військовий комітет було реорганізовано в українську генеральну команду, до складу якої увійшли офіцери Вітовський, Горук, Бубела, Гнатевич, Цьокан, Паліїв та Іванчук. *Команда керувала виступом.* 31 жовтня організаційний референт розіслав до повітових міст кур'єрів з наказом “перебрати владу”. В тих місцях де були значні українські військові сили, що входили до складу австрійської армії, переворот мав відбутися з їх допомогою, а де військ не було, виступ повинна була здійснити місцева українська буржуазна інтелігенція, використовуючи для цього селянство і робітників. Керівна роль у виступі покладалась на окружні військові команди, а якщо їх не було, то на впливових буржуазних інтелігентів»²⁷.

Друге, ними ж сформульоване та приписане О.Ю.Карпенкові твердження, спростовували так:

«Як ми вже бачили, західноукраїнська буржуазна держава була створена ще в жовтні (так створена чи проголошена? – *І.П.*). Рішенням від 10 листопада 1918 р. Національна рада надала їй офіційну назву: Західноукраїнська держава, а 13 листопада була прийнята нова назва: Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР)»²⁸.

Тим самим опоненти О.Ю.Карпенка не тільки не внесли ясності в питання, а навпаки – заплутали й навіть перекрутили його зміст. Підміною понять зумисне фальсифікувався процес творення західноукраїнської державності. У жовтні 1918 р. українську державу на східногалицьких землях було не створено, як стверджували М.П.Герасименко, М.М.Кравець, Г.І.Ковальчак, а тільки проголошено. Уся повнота влади зосереджувалася в руках австрійського намісника, а на місцях – польського «панівного класу». І це автори антитези добре розуміли, адже тут-таки вживали щодо подій 19 жовтня і правильні визначення: «проголошена», «формально створена», що відповідало дійсності. Фактично цей, так би мовити, первинний етап східногалицького державотворення – лише переддень реального державотворення, котре, як і підкреслював О.Ю.Карпенко, розпочалося щойно зі взяттям влади українцями у Львові 1 листопада 1918 р.

Наступне «хибне» твердження О.Ю.Карпенка його опоненти «спростовували» так: «Як ми вже відзначали, австрійський уряд фактично втратив

²⁶ Герасименко М.П., Кравець М.М., Ковальчак Г.І. До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р. – С.92.

²⁷ Там само. – С.90.

²⁸ Там само. – С.92–93.

контроль у Галичині ще в середині жовтня 1918 р., а сам факт проголошення західноукраїнської буржуазної держави 19 жовтня він прийняв до відома і не збирався виступати проти неї»²⁹ (іншими словами: українцям не було жодної потреби організовуватися, повставати й 1 листопада 1918 р. зі зброєю в руках брати владу у Львові).

Але якщо австрійський уряд так лояльно-поблажливо ставився до Української держави, не мав щодо неї ніяких «злих» помислів, то чому не виконав вимогу Національної Ради передати владу на Східній Галичині в її руки негайно, офіційно ще 19 жовтня 1918 р., тобто в момент її проголошення, тим самим не на словах, а на ділі не прислужився її творенню?

Не сприяли австрійські власті, скажімо, і формуванню українських збройних сил – не провели передислокацію частин, щоб підпорядкувати їх УНРаді, як просила це зробити її львівська делегація, а командування австро-угорської армії всіляко перешкоджало переведенню січових стрільців з Буковини на Східну Галичину. Навіть дозвіл на відбуття до Львова від командира легіону УСС архієпископа Вільгельма Габсбурга сотник Д.Вітовський отримав тільки під тиском загальних зборів українських старшин, які відбулися 24 жовтня 1918 р. у Чернівцях³⁰.

Можна навести й інші контраргументи, які свідчать про безпідставність твердження опонентів О.Ю.Карпенка стосовно відсутності загроз українській державності. Вони стосуються наміру австрійських властей таємно передати владу Польській ліквідаційній комісії. Узгоджені дії австрійців і поляків, які сформували негласний альянс, могли мати для української справи катастрофічні наслідки. І хоч ще 20 жовтня намісник Галичини К.Гуйн переконував представників галицької делегації УНРаді «в контролі з боку австрійської влади ситуації в місті (Львові – *І.П.*) і повітах»³¹, він ніяк не відреагував на концентрацію польських військових загонів у Львові, котрі вже 22 жовтня отримали таємне розпорядження про підготовку до захоплення влади³². Не було вжито контрзаходів навіть тоді, коли 26 жовтня до Відня від генерал-майора Е.Фішера надійшло повідомлення, що в місті активно триває «підготовка путчу з боку поляків»³³.

Ось чому стверджувати про те, що австрійський уряд фактично втратив контроль на Галичині й не збирався виступати проти Української держави – означало говорити неправду. Більше того, це означало не тільки недооцінювати небезпеку як австрійської, так і польської загрози боротьбі галичан за національну державність, але й заперечувати необхідність мобілізації сил українців, переорієнтації їхніх зусиль (при збереженні попередніх пріоритетів у стосунках з Австрією) на підготовку до силового вирішення питання влади.

Опоненти О.Ю.Карпенка також заперечували наявність будь-яких незгод у таборі «української буржуазної контрреволюції» – між Військовим комітетом і Національною Радою – у питанні ухвалення рішення про збройне

²⁹ Там само. – С.93.

³⁰ ЗУНР, 1918–1923: Ілюстрована історія. – Л.; Івано-Франківськ, 2008. – С.130.

³¹ Там само. – С.126.

³² Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф.129. – Оп.1. – Спр.406. – Арк.5–6.

³³ Там само. – Ф.193. – Оп.1. – Спр.3. – Арк.1.

повстання та захоплення влади у Львові 1 листопада 1918 р.: «Як свідчить Рудницький, його діяльність спрямовувалась народним комітетом, керівним органом національно-демократичної партії, а після 19 жовтня – Українською національною радою»³⁴. «[...] було б неправильно протиставляти Військовий комітет Національній раді, характеризувати його як революційний комітет, а Національну раду як контрреволюційну, – саме так кваліфікував їх у своїй статті О.Ю.Карпенко. – У дійсності ж навіть у питанні необхідності виступу між Військовим комітетом і Національною радою не було незгод»³⁵.

Як відбувалося насправді? О.Ю.Карпенко писав, що навіть 31 жовтня 1918 р. на терміновому засіданні УНРади, скликаному тоді, коли стало відомо, що австрійський намісник К.Гуйн відмовився передати владу її представникам, а 1 листопада до Львова прибуває Польська ліквідаційна комісія, члени Національної Ради «вважали, що треба чекати маніфесту цісаря про передачу влади в Східній Галичині і Буковині Українській національній раді [...] не підтримували ідеї збройного захоплення влади»³⁶. Проти цього рішуче виступив Д.Вітовський, заявивши, що до «перевороту все підготовлене і вже неможливо його відкласти [...] завтра українці можуть бути вже безсилі проти польської переваги. Справа може вдатися тільки зараз. Як цієї ночі ми не візьмемо Львова, то завтра його напевне візьмуть поляки»³⁷. «В цей же день Військовий комітет, – зазначав О.Ю.Карпенко, – прийняв рішення [...] почати [...] збройне повстання»³⁸. Отже автор уважав, що, завдяки Д.Вітовському, це сталося всупереч позиції УНРади. За 35 років О.Ю.Карпенко підтвердить свою різко негативну оцінку ролі Української Національної Ради у цьому питанні:

«Треба відзначити, що Національна рада, її провідні діячі, виховані в дусі вірності монархії, і далі сподівалися вирішувати долю краю лише з дозволу органів влади [...] благаючи графа Гуйна передати владу саме їм, а не полякам. [...] Зібравшись на своє термінове засідання, Рада прийняла рішення чекати дозволу з Відня»³⁹.

Але якщо у статті 1957 р. О.Ю.Карпенко зауважував, що «члени Національної ради вже не могли спинити хід подій»⁴⁰, то у 1993 р. стверджував: «Національна рада своєю мовчанкою фактично дала згоду на активні дії Військового комітету»⁴¹, що відображало певні зміни в його позиції.

Однак роль УНРади в ухваленні рішення про виступ виглядає інакше, якщо прийняти до уваги твердження М.Лозинського: «За активні дії

³⁴ Герасименко М.П., Кравець М.М., Ковальчак Г.І. До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р. – С.89.

³⁵ Там само. – С.89–90.

³⁶ Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р. – С.77.

³⁷ Цит. за: Там само.

³⁸ Там само.

³⁹ Карпенко О.Ю. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях. – С.21.

⁴⁰ Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р. – С.77.

⁴¹ Карпенко О.Ю. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях. – С.21.

висловились більшість учасників наради – членів Національної ради, що відбулася 31 жовтня»⁴². Його можна дещо уточнити на основі спогадів К.Левицького. Після того, як члени ради дізналися від намісника К.Гуйна, що наказу з Відня про передачу влади в їхні руки не було, вони «знову зібралися на нараду, на якій обговорили питання про готовність до збройного повстання». Учасники зібрання «дійшли висновку, що як негайно не візьмемо Львова, то поляки нас випередять і справа пропаде». Через це Д.Вітовському було віддано наказ «виконати акт перевороту заняттям міста Львова зі всіма державними установами – досвіта 1 листопада»⁴³. Ось чому є всі підстави вважати, що члени УНРади, схваливши ініціативу Д.Вітовського, прийняли доленосне рішення про загальнонаціональне повстання. К.Левицький, голова тимчасового уряду, створеного Нацрадою ще у жовтні, урахувавши заяву Д.Вітовського, «що за успіх перевороту він може ручатися тільки тоді, коли його провести негайно», і переконавшись у безрезультатності переговорів з австрійськими властями, санкціонував виступ, призначений у ніч із 31 жовтня на 1 листопада»⁴⁴.

Д.Вітовський, який на терміновому засіданні УНРади в останній день жовтня 1918 р. завзято агітував за негайне повстання, навів аргументи, заперечити або ігнорувати котрі не міг жоден з її учасників. Проявив наполегливість він і на засідання Військового комітету в Народному домі, що відбулося тоді ж, 31 жовтня, о 19-й год., повторивши раніше висловлену думку («Як цієї ночі ми не візьмемо Львова, то завтра його візьмуть поляки. Наша честь вимагає, щоб ми перші взяли владу в краї, хоч би навіть прийшлося зараз її втратити»⁴⁵) й переконавши в необхідності виступу голову тимчасового уряду К.Левицького⁴⁶.

Ортодоксально мислячі історики також не погодилися з тезою О.Ю.Карпенка про активну участь «народних мас» у Листопадовому повстанні 1918 р., коли «десятки тисяч людей із зброєю в руках піднялися за соціальне і національне визволення»⁴⁷. До цього їх спонукала не тільки «залізна логіка» – розуміння тих подій як «путчу» (в якому «маси», звісно, участі не беруть), а також і те, що твердження не було належним чином підкріплене фактичним матеріалом. На сьогодні добре відомо, що різні верстви галицького загалу – військовослужбовці, інтелігенція, робітники, селяни – були рушієм революції. Більш ґрунтовний, документально підтверджений аналіз участі «мас» О.Ю.Карпенко здійснив у статті, опублікованій 1993 р.⁴⁸, докладно це питання висвітлено також у спеціальній монографії⁴⁹. Натомість

⁴² Лозинський М. Галичина в 1918–1920 рр. – Відень, 1922. – С.9.

⁴³ Левицький К. Великий зрив: До історії української державності від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів. – Л., 1931. – С.130–131.

⁴⁴ Лозинський М. Галичина в 1918–1920 рр. – С.9.

⁴⁵ Кузьма О. Листопадові дні у Львові. – Л., 1931. – С.51.

⁴⁶ Власова О. Державотворча діяльність Костя Левицького // Галичина. – 2001. – №5/6. – С.227.

⁴⁷ Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р. – С.80.

⁴⁸ Карпенко О.Ю. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях. – С.22–25.

⁴⁹ Західно-Українська Народна Республіка: 1918–1923: Історія / Кер. авт. кол. і відп. ред. О.Карпенко. – Івано-Франківськ, 2001. – С.113–137, 141–157.

у студії 1957 р. цю тезу, недостатньо зміцнену фактажем, він аргументував посиленнями на ряд комуністичних джерел: доповідню записку Галицького організаційного комітету КП(б)У від 10 червня 1920 р. «Сучасне становище Галичини», надіслану ЦК РКП(б) В.І.Леніну за підписами Ф.Я.Кона та інших членів Галоркому⁵⁰, тези ЦК КПЗУ «9-річчя радянської влади на Західній Україні (де, між іншим, стверджувалося: «ЦК КПЗУ цілком правильно вказував, що вирішальну роль у здійсненні буржуазно-демократичного перевороту у Східній Галичині відіграли робітники і селяни»)»⁵¹. Свою думку О.Ю.Карпенко відстоював, посилаючись у тому числі на висловлювання одного з чільних діячів Компартії Західної України⁵², який писав: «Маси все ж таки боролися, маси повстали, і заперечувати масовий характер подій 1918 р., участь у них багатьох тисяч робітників і селян, не може ніхто... Без мас, без робітничо-селянського руху ніколи не було б створено ЗУНР»⁵³. Доводячи справедливність своїх поглядів, О.Ю.Карпенко покликався й на публікації теоретичного органу ЦК КП(б)У – журналу «Більшовик України» (№20 за 1928 р.), а також газету «Сельроб» (число від 11 листопада 1928 р.)⁵⁴, в яких теж відзначався «масовий» і «революційний» характер подій листопада 1918 р. на Східній Галичині. Залучив він навіть російську «Правду», котра 2 листопада 1918 р. в передовиці під назвою «В кип'ячому котлі» відзначала, що на Галичині розгорнулася «національна боротьба» («під покровом національної боротьби почнеться боротьба між селянами-руси́нами й поміщиками-поляками. Така класова боротьба місцями вже починається»)»⁵⁵. «Наведені матеріали, – стверджував О.Ю.Карпенко, – дають нам всі підстави говорити про масову участь трудящих у революції, про її народний характер»⁵⁶.

Однак для опонентів О.Ю.Карпенка авторитет КПЗУ не був переконливим аргументом, адже цю партію вони все ще сприймали в комінтернівсько-сталіністському дусі⁵⁷. Крім того, як відомо, Компартія Західної України була не науковою, а ідеологічною організацією, тож висновки одного з її керівників мали якоюсь мірою виправдати існування її самої. Відтворене О.Ю.Карпенком у своїй статті твердження: «Без мас, без робітничо-селянського руху ніколи не було б створено ЗУНР» суперечило поширеним тоді уявленням, що західно-українська держава виникла без і навіть усупереч «робітничо-селянському руху», «інтересам мас». Фактично дана О.Ю.Карпенком оцінка участі народу

⁵⁰ Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р. – С.82.

⁵¹ Там само. – С.83.

⁵² 1938 р. її було оголошено «реакційною», «поплічницею імперіалістичного табору», звинувачено в «націонал-ухильництві» та «зраді», після чого розпущено. Реабілітація КПЗУ розпочалася тільки після XX з'їзду КПРС (1956 р.) (див.: Сливка Ю. Сторінки історії КПЗУ. – Л., 1989. – С.87, 89).

⁵³ Вальтер М. Повчальні роковини (До 10-річчя ЗУНР) // Наша правда. – 1928. – №11/12. – С.26; Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р. – С.85.

⁵⁴ Див.: Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р. – С.86.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Там само.

⁵⁷ Під час комуністичних репресій її керівників, звинувачених у «фашизмі», «зраді», «націоналізмі», заарештували та майже всіх стратили (див.: Сливка Ю. Сторінки історії КПЗУ. – С.87–89).

в постанові Західноукраїнської Народної Республіки корінилася в поглядах на ці події КПЗУ, а можливо – саме вони визначали його позиції. Це, на наш погляд, помітно не тільки в оцінці участі «мас» у революції, але й збройного повстання як загальнонаціонального. Підтвердження цьому знаходимо в розповсюдженій у жовтні 1933 р. ЦК партії відозві до населення Західної України, в якій зазначалося: «7 листопада пролетарський світ святкує 16 роковини переможної революції в СРСР... А тим часом ми на Західній Україні святкуємо 1 листопада 15 роковини *українського національного повстання*». Саме після цієї цитати О.Ю.Карпенко резюмував: «Так, це справді було загальнонаціональне повстання»⁵⁸.

Вплив поглядів керівництва КПЗУ на листопадові події 1918 р. помітний і в означенні О.Ю.Карпенком національно-визвольного характеру революції. У використаній ним і вже згадуваній вище доповідній записці Галоркому від 10 червня 1920 р. зазначалося, що «боротьба трудящих» Східної Галичини від самого початку розпаду Австро-Угорщини йшла під закликом «За землю і волю!», «набрала форм соціальної боротьби, [...] мала і національно-визвольний характер»⁵⁹. Ортодоксально налаштовані історики визнали, що

«західноукраїнська буржуазія домоглася втягнення у виступ частини селянства, а також робітників, які розраховували покінчити з соціальним і національним гнітом. Проте не можна говорити, – стверджували вони, – про участь у цьому виступі *широких народних мас*. За нашими підрахунками, зробленими на підставі архівних матеріалів, преси і спогадів, у виступі брало участь не більше кількох тисяч селян і робітників. [...] Про активну участь у виступі робітників Львова говорити не доводиться, бо, як видно з наведеної інформації (про збройне повстання у Львові – *І.П.*), вони в ньому безпосередньої участі не брали»⁶⁰.

Позицію О.Ю.Карпенка щодо участі «народних мас» у революції підтримував директор Інституту суспільних наук АН УРСР професор І.П.Крип'якевич, який рішуче відкинув твердження, нібито в листопаді 1918 р. на Східній Галичині не було «масового руху», «народної революції»: «Мені тоді вже було понад тридцять років, і я мушу сказати, що цей рух того часу залишив у моїй пам'яті надзвичайно велике враження. Це було щось незвичайне, що в один день повстали маси. Так воно виглядало у Львові»⁶¹. Причина діаметрально протилежних оцінок участі «мас» у листопадових подіях 1918 р., очевидно, корінилася в необізнаності з джерелами. Як зазначав І.П.Крип'якевич, «цей народний потік і його роль в "листопаді" були недостатньо з'ясовані. Не зібрано джерел про рух мас». Ось чому «на перший план (навіть у О.Ю.Карпенка)

⁵⁸ Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р. – С.83.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Герасименко М.П., Кравець М.М., Ковальчак Г.І. До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р. – С.90–91.

⁶¹ Сливка Ю. Львівський період науково-педагогічної діяльності Олександра Карпенка (1949–1978 рр.). – С.13; ДАЛО. – Ф.П-575. – Оп.1. – Спр.52. – Арк.114.

висувається керівництво буржуазії, ідеологія буржуазії. Це, мабуть, невірна перспектива»⁶².

Не менш гостро критикували опоненти О.Ю.Карпенка і його характеристику ролі «буржуазії» в революції⁶³, яку було подано загалом неоднозначно⁶⁴. За 35 років, у статті, опублікованій 1993 р., О.Ю.Карпенко зазначав, що з об'єктивних причин, зокрема через недостатню обізнаність із джерелами, «це питання не дістало тоді глибокого розкриття. Сьогодні потрібно чітко сказати, що українська буржуазія, як буржуазія пригнобленої нації, включилась в революцію, маючи великий досвід політичної боротьби, політичні партії, збройні формування, відіграла *керівну* роль в революції»⁶⁵. Проте розуміння того, що ж собою представляла тодішня західноукраїнська «буржуазія», було доволі розмитим. Так, І.І.Компанієць писав: «[...] численна буржуазія – частково промислова, а в основному торгово-кредитна, куркульство, буржуазна інтелігенція, духовництво і невелика кількість поміщиків»⁶⁶. Недарма І.П.Крип'якевич зауважував: «Буржуазія не зробила б нічого без активності мас... Мало матеріалів зібрано про прогресивну інтелігенцію і її роль в 1918 р. Не можна всієї інтелігенції “заганяти” в буржуазію!»⁶⁷. Слід дослухатися й до іншого зауваження знаного історика: «Дослідники не з'ясували до цього часу прагнень та ідеології класів, груп, прошарків і ін., які були основні стремління кожної групи, що було спільним між ними»⁶⁸. Ці визначені І.П.Крип'якевичем ще в 1958 р. завдання, котрі, фактично, стосувались усієї радянської історіографії, значною мірою залишаються нереалізованими й до сьогодні. Роботу над ними треба продовжувати як важливий напрям дослідження історії ЗУНР.

Ідейно непримиренні противники О.Ю.Карпенка, заперечуючи проти його концептуального бачення подій листопада 1918 р., намагалися применшити роль і значення повстання у Львові. Із перспективи національно-державницьких інтересів українців цей військовий виступ – вікопомна подія в історії боротьби народу проти гнобителів усіх мастей, насамперед австрійських і польських, за самостійну, соборну Українську державу. Події у Львові започаткували низку революційних змін на західноукраїнських землях. По-перше, було вирішено основне в революції питання – про владу. Як і переконував О.Ю.Карпенко у своїй статті: «[...] в Східній Галичині була повалена монархічна влада і ліквідовано іноземне поневолення»⁶⁹. По-друге, постала реальна українська держава – ЗУНР. Спрямований проти австрійських влас-тей збройний виступ став водночас відповіддю українців на польську загрозу.

⁶² Цит. за: Сливка Ю. Академік Іван Петрович Крип'якевич: спогади. – Л., 2000. – С.13.

⁶³ Компанієць І. Правдиво висвітлювати історію революційного руху на західноукраїнських землях.

⁶⁴ Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р. – С.75–76, 87.

⁶⁵ Карпенко О.Ю. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях. – С.27.

⁶⁶ Компанієць І.І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 рр.). – С.369.

⁶⁷ Цит. за: Сливка Ю. Академік Іван Петрович Крип'якевич: спогади. – С.12–13.

⁶⁸ Цит. за: Там само. – С.12.

⁶⁹ Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р. – С.82.

Ось чому роль і значення його для становлення національної державності годі переоцінити.

Погляди О.Ю.Карпенка мали певне ідейне продовження та навіть поглиблення окремих положень у працях М.Мороза, рецензіях Є.Яцкевича й Ю.Ю.Сливки на його студії «Жовтнева революція і революційний рух на західноукраїнських землях в 1918–1920 рр.», «Міжнародний імперіалізм – організатор окупації західноукраїнських земель», підготовлені того ж таки 1957 р. Якщо О.Ю.Карпенко говорив, що «західноукраїнська буржуазія» «включилась у революцію, а подекуди навіть очолила її», то Ю.Ю.Сливка навіть стверджував: «[...] українська буржуазія [...] в цілому [...] очолювала революційно-визвольну боротьбу»⁷⁰.

Крім того, стаття О.Ю.Карпенка мала широкий суспільний резонанс – 1500 примірників збірника, в якому її було опубліковано, швидко розкупили. Працю поцінували за кордоном. Друковані українські видання, що виходили у Західній Німеччині й Канаді, підтримали погляди дослідника на галицький революційний процес. Так, торонтський альманах «Гомін України» у числах за 1 і 8 листопада 1958 р., як і О.Ю.Карпенко, стверджував, що на Східній Галичині в листопаді 1918 р. відбулося «загальнонаціональне повстання», і що створення ЗУНР стало «світлою подією» в історії.

Стаття заклала новий ідейно-теоретичний фундамент вивчення Західно-української Народної Республіки, з якого О.Ю.Карпенко загалом не зійшов, але від котрого, доводиться визнати, усе-таки відступив. Зміна акцентів у трактуванні проблематики ясно виразилась в його наступній студії⁷¹. Тут поноваторські мислячого Олександра Юхимовича вже немає. Автор здійснив поворот на 180° і, на наш погляд, повністю зійшов із ним самим започаткованих національно-демократичних позицій у трактуванні ЗУНР та дотичних питань суспільного розвитку Східної Галичини того часу. І все ж незважаючи на те, що цю статтю загалом витримано в дусі звичних для радянської історіографії теоретичних викладок, саме вона допомагає більш об'єктивно й виразно сприймати історичну дійсність, краще зрозуміти роль у національному розвитку політичних сил як національно-демократичного, так і більшовицько-тоталітарного спрямування. Вона засвідчує, що соціальна протестна боротьба, яка у сучасній вітчизняній історіографії чи то замовчується, чи то недооцінюється, чи то стала «незручною», також мала місце в історії ЗУНР і вимагає належного пояснення. По суті в умовах Східної Галичини, як і в інших периферійних районах колишньої Австро-Угорщини (і не тільки в них, але й у, власне, Австрії та Угорщині) існувала альтернатива: «демократія чи влада Рад», «демократія або тоталітаризм радянського зразка». Виявом демократичної тенденції українських визвольних змагань стала ЗУНР, котра, якби не парадокси історії, цілком могла стати паростком соціально орієнтованої демократичної держави західного типу.

Зміни у трактуванні Західноукраїнської Народної Республіки, ясно виражені у статті О.Ю.Карпенка 1958 р., напевно більш, ніж імовірно, не були

⁷⁰ ДАЛО. – Ф.П-575. – Оп.1. – Спр.56. – Арк.4.

⁷¹ Карпенко О.Ю. Боротьба робітничого класу Східної Галичини проти влади української буржуазії під час існування ЗУНР // З історії західноукраїнських земель. – К., 1958. – С.69–86.

спробою її автора врятувати підірване попередніми науковими виступами реноме комуністично мислячого дослідника, вірного слуги партії, якого не зрозуміли, повернути довіру властей. Тим більше, що прискіпливі опоненти й тут знайшли «помилкові твердження». Так, І.І.Компанієць підкреслював, що «тов. Карпенко у своїй новій статті розглядає революційний рух у Східній Галичині поза зв'язком з радянською Росією і радянською Україною»⁷².

Зумовлена публікацією неоднозначної в теоретико-методологічному плані статті О.Ю.Карпенка дискусія щодо характеру революційного руху на Східній Галичині, яка розгорнулася в наукових колах Української РСР й отримала яскраво виражене «класове», одностороннє забарвлення, мала до певної міри всесоюзний відгомін. Так, Є.І.Рубінштейн зазначала:

«У статті О.Ю.Карпенка “До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р.” (зб. “З історії західно-українських земель”, Київ, 1957) цей збройний виступ у Львові та деяких інших містах Східної Галичини (маються на увазі повстання у Львові, яке відбулося вранці 1 листопада, а потім і в інших містах – у Станіславі, Коломиї, Раві-Руській, Тернополі, Перемишлі, Бориславі та ін. – *І.П.*) зображається як рух, у котрому керівна роль належала робітничому класу. Таке трактування подій в Галичині на початку листопада 1918 р. суперечить історичним фактам: ці виступи очолювалися представниками української національної буржуазії»⁷³.

Компартійні структури всіх рівнів, їхні ідеологічні служби продовжували вести «викривальну» кампанію проти «серйозних помилок» О.Ю.Карпенка. На пленумах та активах, конференціях і семінарах, у пресі й на радіо його картали за те, що «наперекір дійсності» писав, нібито «так звана “Західноукраїнська народна республіка” була результатом національно-визвольного руху трудящих, а не плодом політичних комбінацій української контрреволюційної буржуазії»⁷⁴. Після спалаху короткочасного інтелектуального інтересу до проблематики ЗУНР, обумовленого новаторськими науковими виступами О.Ю.Карпенка, ніхто з вітчизняних істориків ідею української національної держави відкрито чи приховано не відстоював і не розвивав.

Таким чином, О.Ю.Карпенко зробив особливий внесок у радянську історіографію ЗУНР. Його концептуальне бачення характеру революційного руху на західноукраїнських землях у листопаді 1918 р. як національно-демократичної (буржуазно-демократичної, народної) революції, у результаті перемоги котрої й виникла Західноукраїнська Народна Республіка, стало справжнім проривом в осмисленні суспільно-політичних процесів на Східній Галичині, фундаментальною підвалиною вітчизняної історіографії ЗУНР, що на сьогоднішній день розвивається саме в річищі започаткованих О.Ю.Карпенком у 1956–1957 рр. оцінок і характеристик. Ідея національно-демократичної революції, здійсненої

⁷² *Компанієць І.* Правдиво висвітлювати історію революційного руху на західноукраїнських землях.

⁷³ *Рубінштейн Е.И.* Крах Австро-Венгерской монархии. – Москва, 1963. – С.384.

⁷⁴ *Комуніст України.* – 1964. – №1. – С.51.

на західноукраїнських землях, — загальновизнана й аксіоматична. Завдяки їй відроджено національно-демократичні традиції в українській історії, фактично заперечено легітимність тодішнього режиму, спростовано «історичні заслуги» комуністів перед українським народом. О.Ю.Карпенко уперше виступив проти трактування радянською історіографією листопадових подій 1918 р. на Східній Галичині як «контрреволюційного путчу західноукраїнської буржуазії»:

«Таке твердження, хочуть цього його автори чи не хочуть, — писав він, — є відкритим паплюженням революційних традицій західноукраїнського пролетаріату і трудового селянства, ігноруванням ролі мас в історії суспільства, зокрема в класовій і національно-визвольній боротьбі. Відомо, що про “путч” у науковому розумінні цього слова можна говорити лише тоді, коли це був би не масовий рух, а лише виступ групи змовників або безглузких маніяків, який ніякої підтримки в масах не зустрів»⁷⁵.

Своїми поглядами на Листопадовий зрив 1918 р. О.Ю.Карпенко в умовах тоталітарного режиму першим із вітчизняних дослідників не тільки з'ясував історичні передумови виникнення ЗУНР, проголосив її національно-демократичні витоки, але й став на тернистий шлях боротьби проти замовчування, невизнання національно-демократичного змісту подій, що розгорнулися на східногалицьких теренах, недооцінки й заперечення значення вибореної галичанами державності. І якщо б О.Ю.Карпенко нічого більше не зробив у цій справі, його ім'я все одно залишилося б у вітчизняній історіографії як людини, котра в той непростий час здійснила прорив через ідеологічну заангажованість до науково-обґрунтованого аналізу та оцінок в одному з найуразливіших питань вітчизняної історії — виникненні Західноукраїнської Народної Республіки.

⁷⁵ Карпенко О.Ю. До питання про характер революційного руху у Східній Галичині в 1918 р. — С.85.

Author in this work researched the main differences in viewpoints of historian O.Yu.Karpenko covered in his works, and the replicated by Soviet historiography of 1950–1960ss clichés. These ones was associated with the interpretation of liberation movement temper on the Eastern Halychyna in November 1918 and the West Ukrainian People's Republic creation.

Keywords: Karpenko, national-democratic revolution, West Ukrainian People's Republic, soviet historiography, “putsch”.

